

FOTO: WILHELMINAPARK

DATUM IN PROCEDURE

DATUM AANWIJZING

ERRATA



TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd
stadsgezicht **Wilhelminapark/Goirkestraat**
gemeente Tilburg (Noord-Brabant)
Ex artikel 35 Monumentenwet 1988

TILBURG, WILHELMINAPARK/GOIRKESTRAAT

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Wilhelminapark/Goirkestraat in de gemeente Tilburg als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het beschermde stadsgezicht Wilhelminapark/Goirkestraat ligt ten noordwesten van de oude kern van de stad Tilburg. Het betreft een stedelijke verdichting op een veel oudere agrarische structuur. Hierin zijn twee subgebieden te onderscheiden: allereerst de driehoekige structuur met aangrenzende bebouwing van het Wilhelminapark en daar op aansluitend de lintbebouwing van de Goirkestraat. Het betreft de ruimtelijke neerslag van een niet planmatige ontwikkeling van industrialisatie en verstedelijking, waarin de oorspronkelijke herdgangen-structuur goed herkenbaar is gebleven. Hoewel menging van functies kenmerkend is voor het hele gebied, ontwikkelde het Wilhelminapark zich vooral als hoogwaardig woongebied, terwijl de Goirkestraat een sterk industrieel karakter kende. Binnen het gezicht zijn ook enkele recente invullingen opgenomen.

Het Wilhelminapark was een in oorsprong driehoekige 'plaatse' met een agrarische functie, gelegen aan een splitsing van verbindingswegen tussen de verschillende Tilburgse 'herdgangen' (buurtschappen). Rond deze plaatse ontwikkelde zich de herdgang de Veldhoven. Het gebied onderging vanaf ongeveer 1750 een proces van verdichting en verstedelijking, wat resulteerde in een aaneengesloten bebouwing van vooral woonhuizen in verschillende bouwstijl met bedrijvigheid op de achterterreinen. Dit proces was rond 1900 voltooid. De centrale ruimte binnen deze oude

agrarische structuur werd toen ingericht tot park, naar een ontwerp in Engelse Landschapsstijl van L.A. Springer. Aan het ontstaan ervan lag geen stedenbouwkundig plan ten grondslag. Het oude patroon van driehoekige structuur en wegen was het uitgangspunt voor de nieuwe ontwikkelingen. De pleinwanden zijn steeds door particulier initiatief ingericht of bebouwd, het oude driehoekig plein was altijd een min of meer publiek domein waarbij de overheid pas in 1897 de inrichting echt ter hand heeft genomen. De Goirkestraat vormde vanouds de verbindingsweg tussen de herdgang de Veldhoven, het Goirke en Heikant. De Goirkestraat is een goed voorbeeld van een lintbebouwing. Naast het ontstaan van een parochiecentrum in de 18e eeuw, speelde hierbij ook de aanwezigheid van het in de nabijheid gelegen kasteel van de heren van Tilburg en Goirle een rol. Na de openbare verkoop van het kasteel en alle daarbij behorende goederen, in 1858, vestigden zich op de vrijkomende percelen langs de toen nog schaars bebouwde Goirkestraat allerlei bedrijven, vooral in de textielnijverheid. Aanvankelijk waren dat kleinschalige, nauw met elkaar verbonden woon- en werkgebouwen, later werden dat grote fabriekscomplexen met representatieve fabrikantenvilla's aan de straatzijde en de bedrijfsgebouwen op de achterterreinen. De Goirkestraat werd de belangrijkste fabrieksstraat van Tilburg.

Het gebied is van belang als voorbeeld van een spontane verstedelijking op basis van een oudere agrarische structuur,

waarbij het grootste deel van de bebouwing en de ruimtelijke inrichting gaaf bewaard is gebleven en enkele nieuwe invullingen zijn ingepast.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Herdgang en plaatse

Tot ver in de 19e eeuw was in feite geen sprake van een 'stad' Tilburg. Tilburg was een voormalige 'heerlijkheid', die bestond uit een verzameling verspreid liggende, agrarische buurtschappen of 'herdgangen'. Kenmerkend voor deze herdgangen zijn de driehoekige pleinen of 'plaatsen', met omringende agrarische bebouwing. Achter deze bebouwing lagen kleine akkercomplexen, verder weg lagen de gemeenschappelijke weidegronden, meest heidevelden waar schapen graasden. De herdgangen waren onderling verbonden door een netwerk van paden en stegen. De oude plaatse fungeerde als verzamelplaats voor het vee (herdgang = veedrift). De plaatse was gewoonlijk voorzien van één of meerdere waterpoelen, die dienden al drinkplaats voor het vee, als 'brandkuil' en 'wolspuule', voor het wassen van de ruwe schapenwol. Uit de hoeken van de plaatse leidden uitgaande wegen naar de weidegronden van het vee. Door aaneenschakeling groeiden deze paden uit tot verbindingswegen tussen de herdgangen, waarlangs zich vaak enige lintbebouwing ontwikkelde. In de 15e eeuw werden acht Tilburgse woonkernen als herdgangen

aangeduid: Oerle, de Reit, de Hasselt, de Hoeven, Loven, de Veldhoven, Heuvel en Korvel. Een eeuw later waren het er elf. Deze herdgangenstructuur vormde de basis waarlangs zich later het ruimtelijke proces van verstedelijking zou voltrekken (*zie kaart 4 en kaart 5*).

Wilhelminapark

In de vorm van het Wilhelminapark is deze driehoekige plaatse nog duidelijk herkenbaar. Ze vormde de westelijke grens van de vroegere herdgang de Veldhoven. In de plattegrond van Tilburg zijn nog verschillende driehoekige pleinen aan te wijzen, die een dergelijke oorsprong hebben. Waarschijnlijk heeft de herdgang de Veldhoven zich in oostelijke richting tot aan het Rosmolenplein uitgestrekt. In ieder geval is een oostelijke plaatse, de toenmalige ruimtelijke tegenhanger van het Wilhelminapark, nog rudimentair herkenbaar in de pleinachtige ruimte tussen Groeseindstraat en Veldhovenring.

De drie toevoerwegen - Gasthuisstraat (sinds 1962 Gasthuisring), Hasseltstraat en Veldhovenring - verbonden de plaatse van de Veldhoven met Heuvel en Kerk in het zuiden, met de Hasselt en de Reit in het westen, en met Goirke, Quirijnstok en Heikant in het noorden. De bebouwing stond aan de buitenzijde, de ruime driehoeksvorm was gemeenschappelijk eigendom, onbebouwd en werd alleen doorsneden door enkele voetpaden. De omliggende landerijen kenden smalle en diep opstreckende percelen, met weggetjes

naar de achtergelegen akkers. Deze structuur is nog steeds herkenbaar.

Verdichting

Op dit 'verkeersknooppunt' ontstond reeds in de achttiende eeuw een intensievere en niet meer louter agrarische bebouwing, waardoor de randen van de plaatse omstreeks 1750 vrijwel aaneensluitend waren bebouwd. In de eerste decennia van de negentiende eeuw hadden niet-agrarische activiteiten al duidelijk de overhand: tussen de 'fabriekshuizen', fabrikan-tenwoonhuizen, herbergen, looierijen en brouwerijen stond toen nog maar één pand dat in de toenmalige onroerend goed registratie de aanduiding 'boerderij' kreeg. Al in 1693 wordt een dorpsschool vermeld, in 1812 een synagoge, tussen 1827 en 1837 Tilburgs eerste ziekgasthuis. Een kerk heeft echter nooit op de Veldhoven gestaan: het religieuze (katholieke) centrum ontwikkelde zich in de 18e eeuw iets noordelijker, op het Goirke. Daarentegen bood het gebied - net als de herdgangen Heuvel en Kerk - een aantrekkelijke woonomgeving voor welgestelden. Daar de smalle percelen aan de straatzijde veelal met eenlaags woonhuizen waren bebouwd, werd de meer omvangrijke bebouwing van industriële aard, in tegenstelling tot het Tilburgse gebruik, voornamelijk op de diepe achtererven gesitueerd. Tot voor kort was een dergelijke situatie (nr 122, woonhuis met looierij, en nr. 112, woonhuis met brouwerij) aan de noordzijde van het park nog te zien.

Omstreeks 1890 ondergingen de pleinwanden een gedaanteverwisseling doordat kapitaalkrachtige eigenaren hun kleine woonhuizen lieten vervangen door meer stedelijke, tweelaags vrijstaande herenhuizen. De meeste huizen werden vervangen door herenhuizen in eclectische stijlsoorten, later vaak met "jugendstil"-elementen. De huizen markeren daarmee de ontwikkeling van hun eigenaren: de kleinsteedse, autochtone eigenaar-industrieel werd groot-ondernemer die zijn positie wilde benadrukken door middel van een representatief pand dat de smaakopvattingen van die periode weerspiegelde. Met name Tilburgse architecten, veelal behorend tot dezelfde families als de eigenaren, kregen hier de bouwopdrachten (zoals De Beer, Donders, van Hoof). Zo ontwikkelde het Wilhelminapark zich als een belangrijk element van wat men wel de verstedelijkingsas van Tilburg noemt: Heuvel (met Tivolistraat en Sint Jozefstraat), Heuvelstraat, Nieuwlandstraat, Noordstraat, Gasthuisstraat, Wilhelminapark, Goirkestraat.

De aanleg van het park

De ontwikkeling tot voornamelijk woongebied werd afgesloten met de aanleg van een representatief park op de open ruimte binnen de driehoek. Deze ruimte was tot het einde van de 19^e eeuw op dezelfde wijze gebruikt als soortgelijke 'plaatsen' in de andere herdgangen. Zij was beplant met bomen (iepen) en er waren blijkens een kaart van 1758 verschillende waterpoelen.

In het najaar van 1897 begon de gemeente met de inrichting van een park, dat het jaar daarop - het kroningsjaar van koningin Wilhelmina - gereed kwam. Het park had een vijver met fontein en rustieke brug en telde negentien gaslantaarns. Een klein deel van de aanwezige iepen werd gehandhaafd in de nieuwe aanleg naar ontwerp van L.A. Springer. De omwonenden, veelal notabele burgers, schonken twee gietijzeren beelden van liggende herten, die geplaatst werden aan weerszijde van de hoofdingang tegenover de Gasthuisstraat. Een nieuwe muziekkiosk verving een eerder exemplaar die door de in Veldhoven actieve muzieksociëteit Orpheus was geschonken. Het park werd op 12 september 1898 bij gelegenheid van de kroningsfeesten geopend door burgemeester J.F. Jansen, o.a. met het planten van de nog bestaande Wilhelmina-linde (**zie kaart 6**)

Het ontwerp kenmerkte de voor die tijd gebruikelijke gemengde stijl: een landschappelijk gedeelte met slingerende paden, symmetrisch van opzet en een formeel gedeelte in de oostelijke punt van het park..

Het park werd ingevuld met de voor Springer typerende boomcomposities van loofbomen, treursoorten en coniferen. In 1926 werd op de noord-west hoek, tegenover het Smidspad, een standbeeld van Petrus Donders onthuld, vervaardigd door het atelier J.P. Maas en Zonen te Haarlem. De kiosk en de herten zijn inmiddels verdwenen en het park is steeds naar de eisen des tijds bijgehouden, maar de oorspronkelijk aanleg en beplanting zijn nog grotendeels

aanwezig. Beide vormen een waardevol element in het stadsbeeld.

Tijdens de restauratie van het park in 1996 zijn enkele elementen toegevoegd op het gebied van licht en donker, glooiing, water en bouwkundige zaken, die - rekening houdend met het oorspronkelijke ontwerp - het romantische karakter van het park hebben teruggebracht.

Thomas de Beer-driehoek

Ook in de westelijke pleinwand van het Wilhelminapark stonden enkele fabrikantenvilla's, waarachter zich industrie ontwikkelde. Naast enkele kleinere ondernemingen, zoals een rijwielfabriek, strekte zich hier het omvangrijke complex uit van wollenstoffenfabrikant Thomas de Beer. In de Kuiperstraat - een typisch voorbeeld van een oude akkerweg die later dienst deed als ontsluitingsweg naar het achterliggende bedrijfsterrein - liet De Beer rond 1900 een rijtje arbeiderswoningen bouwen. Daarmee geeft dit deel van het beschermde gezicht een goed beeld van de toenmalige situatie: woonhuizen van fabrikanten en notabelen aan de straatzijde, daarachter de fabrieksterreinen en nauwe straten met arbeiderswoningen.

De particuliere bouw van arbeiderswoningen markeert tevens een overgangsfase in de huisvesting van de textielarbeider: van verspreid in de lintbebouwing voortkomende half-agrarische weverswoningen tot de meer planmatige volkswoningbouw in de twintigste eeuw. Vergeleken met andere industriesteden in Nederland is het opvallend dat in

Tilburg geen tuindorpen zijn gebouwd voor arbeiders: niet door de fabrikanten, noch door de latere woningbouwcorporaties.

Een klein deel van de bedrijfsbebouwing in de Thomas de Beer-driehoek is gespaard gebleven en heeft nu deels een woonfunctie en deels een museumfunctie (De Pont Museum). De rest van het terrein is recent ingevuld met appartementenbouw. Deze industriële driehoek sluit qua structuur en ontwikkeling goed aan bij die van de Goirkestraat.

Goirkestraat

In de ontwikkeling van de Goirkestraat heeft de parochie 't Goirke een belangrijke rol gespeeld. Deze parochie ontstond in 1797 uit opsplitsing van de oude parochie Tilburg in twee nieuwe parochies: één voor het noordelijk gedeelte (het Goirke) en één voor het zuidelijk gedeelte van Tilburg (het Heike).

Reeds in 1715 had de parochie in de Goirkestraat een extra schuurkerk laten bouwen. Deze was opgetrokken uit leem en voorzien van een rieten dak. Daarnaast bouwde men drie jaar later, in 1718, een pastorie. In 1725 werd, nadat het lemen kerkgebouw door een noodweer vernield was, een nieuwe stenen schuurkerk gebouwd, welke dienst zou doen tot 1839. Rond 1797 was de parochie Tilburg inmiddels zeer uitgestrekt. Gezien de gestage bevolkingsgroei, gevoegd bij het feit dat er reeds twee kerkgebouwen waren, lag een splitsing van de parochie voor de hand. Het zuidelijk gedeelte

van de parochie werd hierna afgescheiden en gevormd tot de zelfstandige parochie 'het Heike', welke in 1824 de beschikking kreeg over de oude kerk aan de Markt.

In de periode tussen 1835 en 1839 werd de oude schuurkerk aan de Goirkestraat vervangen door de huidige kerk, die daarna nog verschillende uitbreidingen zou ondergaan. Het uit 1835 daterende schip van de kerk, naar ontwerp van architect H. Essens, is één van de vroegste neogotische ruimtes in Nederland. In 1927 werd de oude pastorie afgebroken om plaats te maken voor de huidige pastorie en een school. Alleen de oude toegangspoort uit 1718 bleef behouden.

De schuurkerk van het Goirke was niet gebouwd in een der oorspronkelijke herdgangen, maar juist daar midden tussen in. Zo werd de kerk op zichzelf een nieuw centrum met aanvankelijk slechts een religieuze, maar weldra ook maatschappelijke functie. Tegelijk voltrok zich een andere ontwikkeling: het noordelijk stadsdeel raakte in de loop van de 19e eeuw steeds meer geïndustrialiseerd.

Industrialisering

De bevolking van de herdgangen hield zich behalve met akkerbouw en veeteelt al vroeg bezig met de wolverwerking. Deze werd als huisnijverheid beoefend als noodzakelijke aanvulling op het karige inkomen. De wol kwam van de schapen die de omliggende heidegronden begraaften. De bewerkte wol werd verkocht aan tussenhandelaren en lokale lakenvollers, die voor de bewerking onder meer urine

gebruikten. Hieraan hebben de Tilburgers nog altijd hun bijnaam 'kruikenzeikers' te danken. In 1809, toen Tilburg van Koning Lodewijk Napoleon alsnog stadsrechten kreeg, telde de stad reeds 400 bedrijfjes, van huisweverij tot fabriek. Hieruit groeide in de 19e eeuw een bloeiende textielindustrie. Na de openbare verkoop in 1858 van de bezittingen van de laatste bewoners van het nabijgelegen kasteel, de familie Van Hogendorp, kwam deze ontwikkeling in een stroomversnelling.

De gronden langs de Goirkestraat werden opgedeeld in achttien 'huis of bouwplaatsen langs de straatweg vanaf de Veldhoven naar het Goirke'. Hierna kreeg de straat allengs het karakter van een lintbebouwde hoofdstructuur. Langs de aanvankelijk nog schaars bebouwde straatweg vestigden zich geleidelijk aan meer bedrijven, vooral in de textielnijverheid. Eerst waren dat kleinschalige, nauw met elkaar verbonden woon- en werkgebouwen, later ontstonden de uitgestrekte fabriekscomplexen met de woningen van de fabrikanten langs de straat. De Goirkestraat werd zo de belangrijkste fabrieksstraat van Tilburg. Bekende namen waren wolfabrikanten als H.F.C. Enneking, H. Eras & Zonen, A. Franken á Zonen, Gebr. Franken, C. Mommers & Cie, A. Pessers Azn en de Rooy van Dijk, en ook schoenfabrikant Nard de Beer en lederfabrikant Vos.

De meest kapitaalcrachtige en vooruitstrevende textielabrikanten gingen er rond deze tijd toe over hun bedrijven in drie à vier verdiepingen hoge gebouwen onder te brengen. Deze gebouwen hebben een eeuw lang het

industriële landschap gedomineerd, zoals dat nu nog blijkt in het voor sloop gespaarde 'Mommerscomplex'. De gebouwen waren groot en zwaar en van een architectuur die ook in buitenlandse textielcentra voorkwam. Deze bouwvorm hing samen met veranderingen in de bedrijfstechniek en het productieproces, waarbij ambachtelijke werkwijzen werden vervangen door industriële processen.

Tussen de grote bedrijven floreerden ook kleine handel en nijverheid en werden middenstandswoningen gebouwd. De niet door de bedrijven ingenomen achterterreinen werden gedurende de eerste decennia van de 20e eeuw volgebouwd met arbeiderswoningen.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Wilhelminapark

Na 1900 is er met name aan de zuidelijke zijde van het Wilhelminapark veel veranderd. In de eerste plaats opende in 1913 de Coöperatieve Tilburgsche Melkinrichting en Zuivelfabriek de poorten. In de loop der tijd groeide de fabriek uit tot een fors complex. Na sloop van de fabriekshallen (1994) resteren nu alleen de melksalon, kantoor, winkel en dienstwoning. Het achterterrein heeft een invulling met meerlaagse woningbouw gekregen (dit ligt buiten het beschermd gezicht). Een deel van de overige bebouwing aan de zuidzijde werd tussen 1950 en 1970 vervangen. Globaal heeft de bebouwing echter dezelfde hoofdvormen behouden.

Aan de randen van het park zelf is onder invloed van de toenemende verkeersdruk nogal geknabbeld, onder meer door de aanleg van een brede fietsstrook (west) en parkeer-ruimte (noord en zuid). Ten behoeve van de kruispunten zijn de puntige uitlopers van het park 'afgeknot'. Verder is de detailinrichting wat betreft plaveisel, banken, afrastering en dergelijke gewijzigd, de kiosk verwijderd en de brug vereenvoudigd.

Het gebied heeft nog altijd een hoge ruimtelijke belevingswaarde. Een plattegrond in de vorm van een driehoek, met centraal een weelderig park met subtiele zichtassen, omzoomd door één- en tweelaags bebouwing van merendeels hoge kwaliteit. Ondanks de ruime opzet van het geheel zorgen deze ingrediënten voor een sterk ruimtelijk concept dat beslotenheid biedt. Bijzonder is dat dit beeld niet op een tekenbord is ontstaan. Een waardevolle historische structuur (de 'plaats' en aangrenzende percelen) schiep de ruimtelijke kaders voor de latere invullingen. De gemeenschappelijke functie van de plaats resulteerde in handhaving van het open karakter. Springer heeft dit terrein als uitgangspunt voor zijn aanleg genomen en het op fijngevoelige wijze omgevormd tot park.

De oorspronkelijke aanleg van het park is nog altijd goed herkenbaar. Het park is een 'groene long' in de sterk verstedelijkte omgeving. De omringende straten - Hasseltstraat, Gasthuisring en Veldhovenring - zijn doorgaande wegen, maar hebben een smal profiel, met aaneensluitende bebouwing.

Waar de straten het Wilhelminapark bereiken is geen sprake van een abrupte overgang. Enerzijds komt dit doordat de hoeken van het park in de as van deze straten liggen, anderzijds omdat het straatprofiel ter plaatse van het park haast ongemerkt, doch sterk verbreedt.

De omringende bebouwing stamt hoofdzakelijk uit het laatste kwart van de negentiende eeuw en het eerste kwart van de twintigste eeuw. Dit is de periode waarin het stedelijk karakter werd bepaald onder invloed van de bloeiende textielnijverheid en de daarin dominerende families. Nog enkele panden illustreren de daaraan voorafgaande periode. Soms is het beeld onderbroken door latere, meer grootschalige ontwikkelingen, zoals de zuivelfabriek, een klooster en een kindertehuis, zonder dat dit echter tot hinderlijke verstoring heeft geleid. De restanten van de zuivelfabriek zijn als rijksmonument aangewezen.

Bij diverse woningen speelt de architectuur met rijk gedetailleerde topgevels en torentjes in op het park-concept. Hoewel de bebouwing in rooilijn, volume, kapvormen en hoogte varieert is naast een afwisselend beeld toch een samenhangend geheel ontstaan. De industriële bebouwing op de achterterreinen was veelal niet vanaf de openbare weg te zien. Aan de noordelijke zijde herinnerden tot voor kort nog enkele relictten, zoals een tramremise (achter voormalig café Tramstation) en restanten van een brouwerij, een leerlooierij en een textiel fabriek aan het industriële verleden. Inmiddels zijn deze terreinen gesaneerd en grotendeels benut voor

woningbouw. In het westen vormt de achter de bebouwing van de Gasthuisring, Hasseltstraat en Kuiperstraat liggende 'Thomas de Beer driehoek' een overgang naar de sterk geïndustrialiseerde Goirkestraat. Behalve de strook arbeiderswoningen in de Kuiperstraat zijn hier nog enkele panden van de voormalige wollenstoffenfabriek van Thomas de Beer bewaard gebleven. In de voormalige wolspinnerij uit 1939 is sinds 1992 het De Pont Museum voor Hedendaagse Kunst gevestigd. De rest van het terrein is deels ingevuld met moderne woningbouw en deels parkeerterrein.

Het historische straatmeubilair en de oude bestrating zijn verdwenen. De wegen zijn verbreed en geasfalteerd, de stoepen voorzien van betontegels. Recentelijk is aan de westelijke zijde van het park de fietsroute doorgetrokken, hetgeen het straatprofiel gewijzigd heeft. Zowel structuur als bebouwing hebben echter een hoge mate van gaafheid. Reeds in de negentiende eeuw is de relatie tussen plaatse en akkers/weiden verloren gegaan. Het bebouwen van de omliggende akkers is vrijwel zonder invloed van de lokale overheid gebeurd. De ontsluiting van deze op zichzelf staande wijkjes naar het Wilhelminapark is dan ook slecht, ondanks latere pogingen deze alsnog te verbeteren. Dit draagt echter wel bij aan de beslotenheid van het plein.

Goirkestraat

Door de ineenstorting van de Nederlandse textielindustrie in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw werden ook de Tilburgse fabrieken een voor een gesloten. De meeste

gebouwen werden na een periode van leegstand afgebroken. Hierdoor is de functie van de Goirkestraat vanzelfsprekend sterk gewijzigd, maar omdat de fabrieksgebouwen grotendeels op de achterterreinen stonden is het aanzicht van de Goirkestraat zelf minder ingrijpend veranderd. Een uitzondering vormt het terrein van het Eras-complex, waarvoor in 2006 een nieuw wooncomplex in de plaats is gekomen in een stijl die nadrukkelijk refereert aan het industriële verleden. Op enkele andere plaatsen zijn de ontstane gaten ingevuld met nieuwbouw, maar het karakter van de straat wordt nog voor een belangrijk deel bepaald door de fabrikantenvilla's en andere representatieve panden, die historisch sterk verbonden zijn met het industriële verleden van de straat. Niet alle fabrieken zijn gesloopt. Het monumentale Mommerscomplex is grotendeels bewaard gebleven en heeft een nieuwe bestemming gekregen als Nederlands Textielmuseum. Op sommige plaatsen is achter de bebouwing aan de straatzijde nog een oud fabriekspand of schoorsteen te zien.

Dominant aanwezig is het parochiecentrum, met de grote kerk, pastorie, de voormalige school en het nog steeds gebruikte kerkhof. Het parochieterrein wordt aan de straatzijde omzoomd door een monumentale muur met hekwerk en heiligenbeelden. Het aan de parochie verbonden, uit 1842 daterende, Sint Ignatiusgesticht (Huize Goirke) is na een brand in 2000 geheel gerestaureerd en heeft een woonbestemming gekregen.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

**cultuurhistorische waarden*

Het gebied is van belang als bijzondere uitdrukking van een culturele en sociaal-economische ontwikkeling;

**historisch-ruimtelijke en stedenbouwkundige waarden*

Het gebied is van belang wegens de bijzondere samenhang van functies, schaal, verschijningsvorm van bebouwing, wegen, groenvoorziening en openbare ruimte, mede in relatie tot de regionale en lokale ontwikkelingsgeschiedenis; het gebied is van belang wegens de bijzondere verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en specifieke functies;

**situationele waarden*

Het gebied heeft belang wegens de bijzondere samenhang van de historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische en functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun stedelijke of landschappelijke omgeving;

**gaafheid/herkenbaarheid*

Het gebied is van belang wegens de herkenbaarheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel; het gebied heeft belang wegens de deels architectonische gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing.

BEGRENZING

Het beschermde gezicht omvat globaal het Wilhelminapark, de 'Thomas de Beer driehoek' en de Goirkestraat met aangrenzende bebouwing. Binnen de bescherming van het gebied Wilhelminapark vallen enkele uitlopers van de bebouwing in de richting van de Veldhovenring, Gasthuisring, Kuiperstraat en Hasseltstraat. Via de grotendeels heringerichte Thomas de Beer driehoek scharniert het gezicht naar de aansluitende Goirkestraat, waarvan de lintbebouwde structuur in zijn geheel binnen het beschermde gezicht valt, inclusief enkele panden aan de Wittebollestraat. De begrenzing van het gezicht is grotendeels getrokken langs de randen van perceelsgrenzen en heeft daarom een grillig verloop. De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/49/03.

WAARDERING

Het beschermde stadsgezicht Tilburg Wilhelminapark/Goirkestraat is van grote cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde als voorbeeld van een niet planmatige negentiende-eeuwse ontwikkeling, binnen een nog goed herkenbare oudere agrarische structuur.

Zowel de historisch-geografische structuur, als de in het gebied staande bebouwing is van belang. De combinatie van een historische, op agrarisch gebruik geënte ruimtelijke structuur en een in hoofdzaak laat negentiende-eeuwse bebouwing geeft een hoogwaardig ruimtelijk beeld, waarin zowel de zeldzame herdgangen-structuur als de industriële historie van Tilburg is te herkennen.

Bijzonder belang heeft het gave bebouwingsbeeld rond het Wilhelminapark, met name aan de noordelijke en westelijke zijde van het park. De herenhuizen zijn veelal tweelaags, vrijstaand, met een zadeldak parallel aan de straat, soms afgewisseld met oudere eenlaags woonhuizen onder dito dak. Ondanks de verscheidenheid aan functies en de sterke afwisseling in gebouwtypen is sprake van een samenhangend beeld.

Van bijzonder belang is ook de kenmerkende lintbebouwingsstructuur van de Goirkestraat, voor een deel bestaande uit fabrikantenvilla's, restanten van de belangrijke textielindustrie en het parochiecentrum.

Karakteristiek voor het hele gezicht is de gelaagde structuur van representatief woonlint en de diepe achtererven, met bebouwing van industrie en arbeiderswoningen, verbonden door smalle stegen, die soms een publieke functie hebben gekregen (Kuiperstraat). Achter de 'ring' met gevarieerde bebouwing, herenhuizen en fabrikantenvilla's zijn nog

restanten van grootschalige industriële complexen te vinden, waaronder die van het Mommerscomplex en van Thomas de Beer.

De oorspronkelijke functie van agrarisch plaatse komt nog tot uitdrukking in de open, thans als park ingerichte centrale ruimte van het Wilhelminapark. Door de opsplitsing van de aangrenzende landerijen is een waardevolle structuur van smalle, diepe percelen ontstaan, die in de omringende bebouwing terugkomt en een fraai contrast vormt met de centrale open ruimte.

Bijzonder waardevol is de beplanting in het park, voor een deel nog bestaande uit het oorspronkelijke bestand aan bomen, en de oorspronkelijke ruimtelijke indeling volgens de beginselen van de Engelse Landschapsstijl (met contrasterende geometrische elementen).

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en

ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

Literatuur

- Doeverdans, Kees, et. al., *Stadsvorm Tilburg, Historische ontwikkeling*, Eindhoven 1993.
- Dijk, J.P.W.A. van, *Tilburg, architectuur en stedenbouw in de gemeente Tilburg 1850-1940*, Zwolle 2001.
- Gemeente Tilburg, *Redengevende omschrijvingen raadsbesluit beschermd stadsgezicht Wilhelminapark en Goirkestraat*, Tilburg 1986.
- Gorisse, Cock (red.), *Tilburg stad met een levend verleden*, Tilburg 2001.
- Rikhof, Herman, en Reinder Rutgers, *Stadsvorm Tilburg, ontwikkeling 1975-1995*, Eindhoven 1995.

Kaarten

1. Oriëntatiekaart, RACM 2007.
2. Waarderingskaart, RACM 2007.
3. Ontwikkelingskaart, RACM 2007.
4. Nederzettingenstructuur heerlijkheid Tilburg 1826
Bron: Doevendans et.al. 1993.

5. Tilburg 1984. Topografische kaart 1894, bladen 626 en 646.
6. Wilhelminapark, ontwerptekening L.A. Springer, 1897.
7. Goirkestraat.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist 2008

Onderzoek en tekst: MSP Noord-Brabant, J. Michels; gemeente Tilburg

Aanvullingen en bewerking: drs. K. Volkers

Begrenzingskaart en thematische kaarten:
drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: A.C. Habets

PRODUCTIE

RACM/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Oriëntatiekaart.
2. Waarderingskaart.
3. Ontwikkelingskaart.
4. Tilburg 1826.
5. Topografische kaart 1894.
6. Wilhelminapark 1898.
7. Goirkestraat

Oriëntatiekaart Wilhelminapark-Goirkestraat

Legenda



grens beschermd stadsgezicht



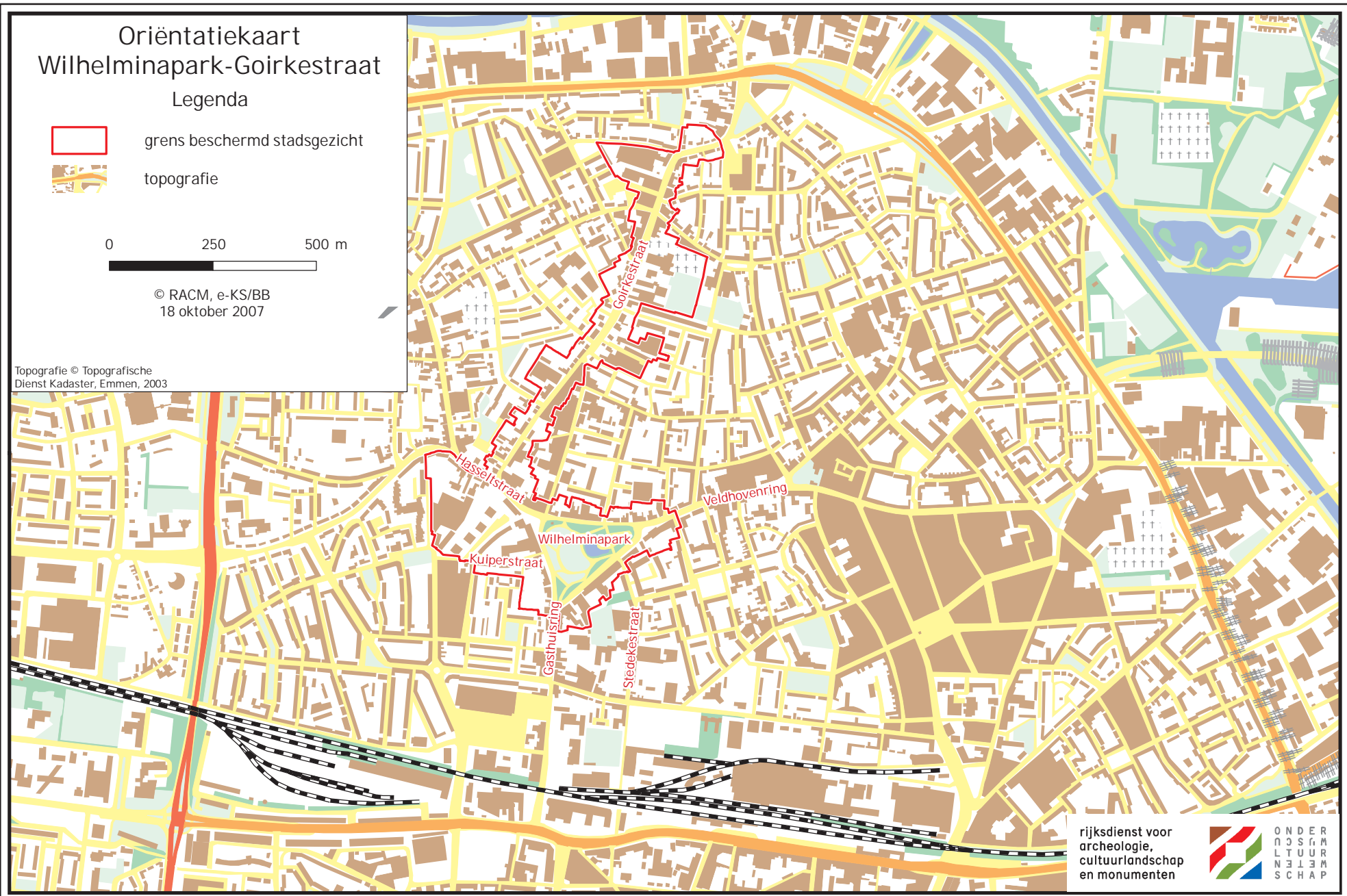
topografie

0 250 500 m



© RACM, e-KS/BB
18 oktober 2007

Topografie © Topografische
Dienst Kadaster, Emmen, 2003



rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten



ONDER
NCSGM
LTUUR
N313M
SCHAP

Waarderingskaart Wilhelminapark-Goirkestraat

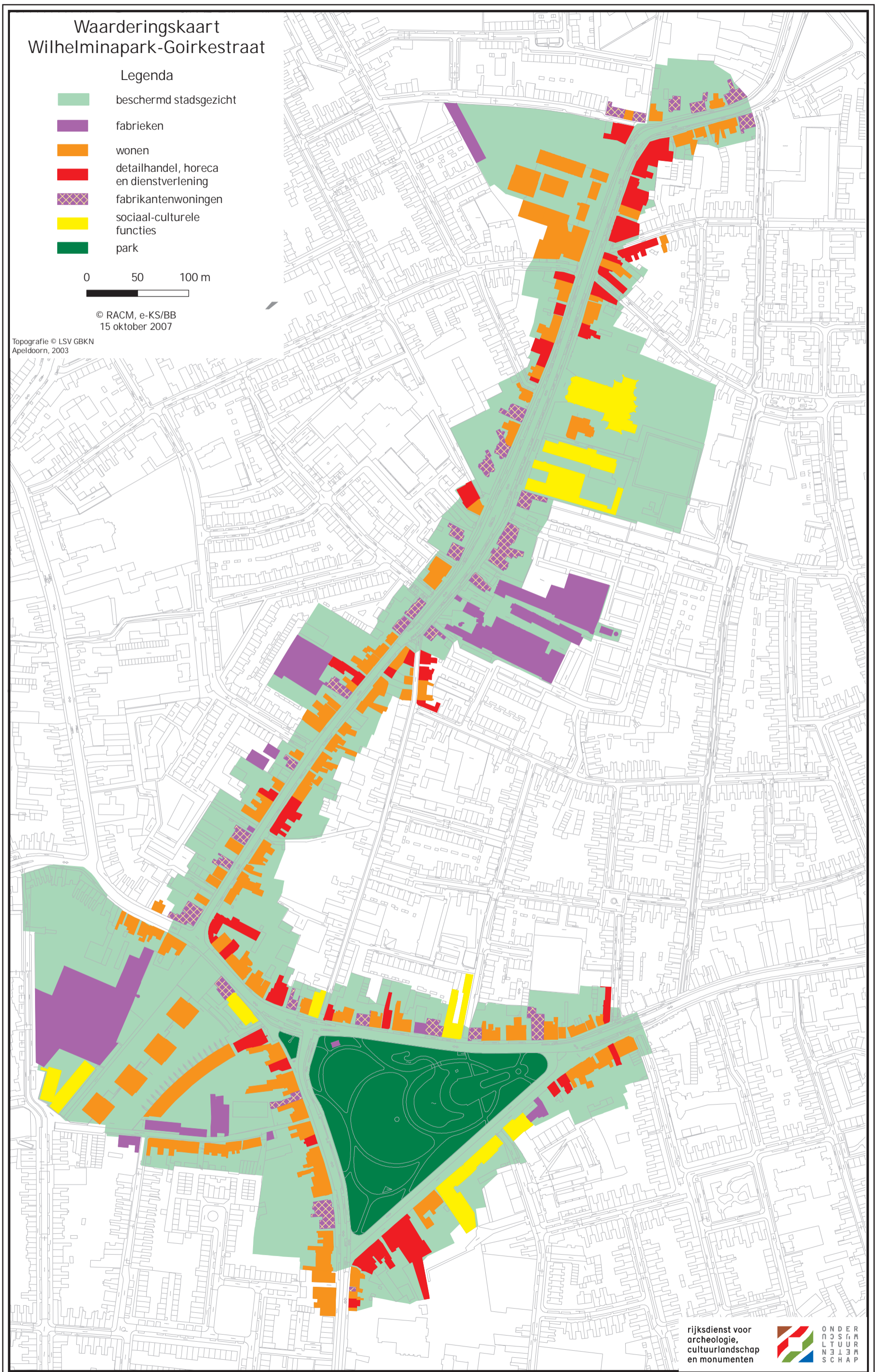
Legenda

-  beschermd stadsgezicht
-  fabrieken
-  wonen
-  detailhandel, horeca
en dienstverlening
-  fabrikantenwoningen
-  sociaal-culturele
functies
-  park

0 50 100 m

© RACM, e-KS/BB
15 oktober 2007

Topografie © LSV GBKN
Apeldoorn, 2003







rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten



Ontwikkelingskaart Wilhelminapark-Goirkestraat

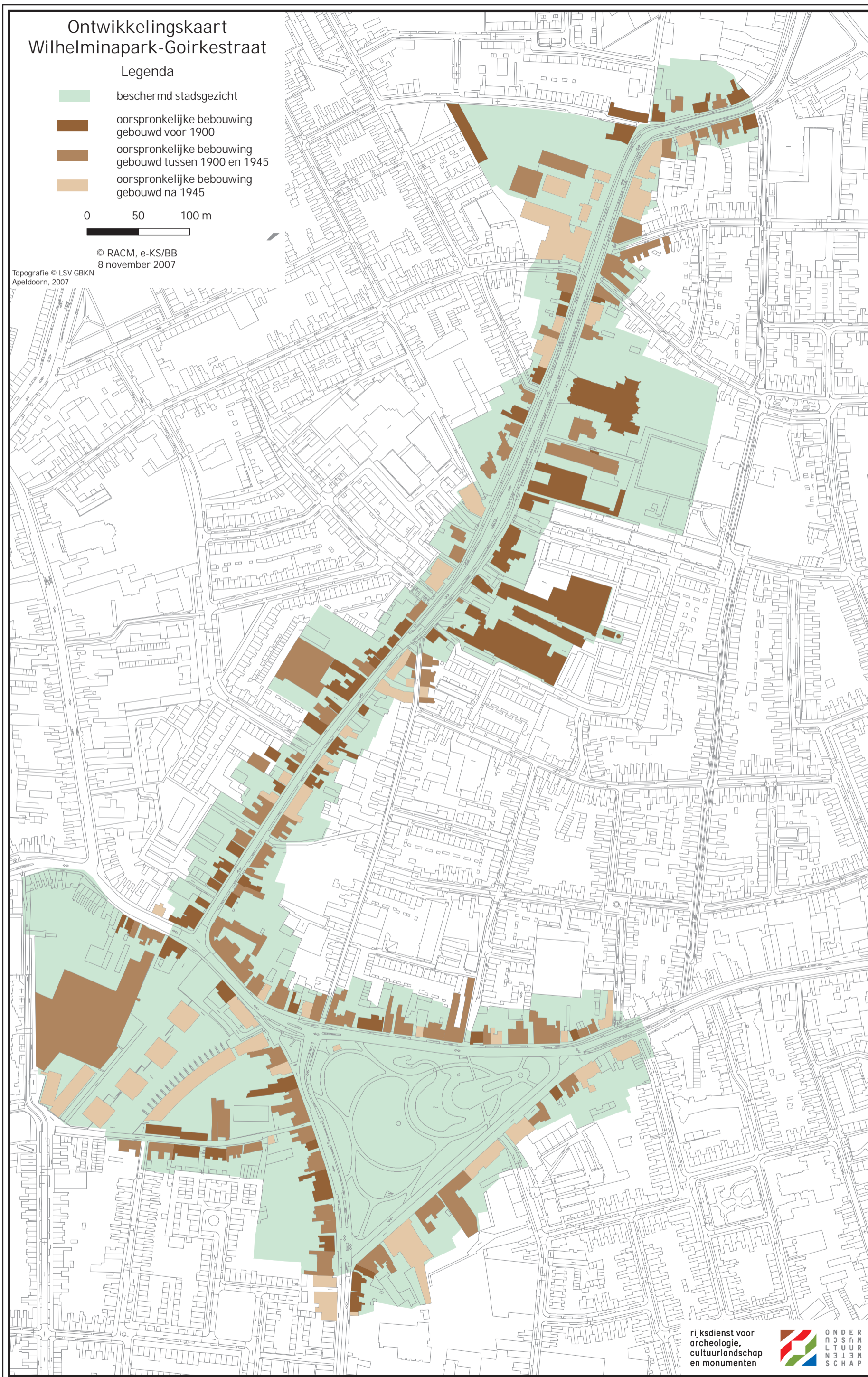
Legenda

-  beschermd stadsgezicht
-  oorspronkelijke bebouwing
gebouwd voor 1900
-  oorspronkelijke bebouwing
gebouwd tussen 1900 en 1945
-  oorspronkelijke bebouwing
gebouwd na 1945

0 50 100 m

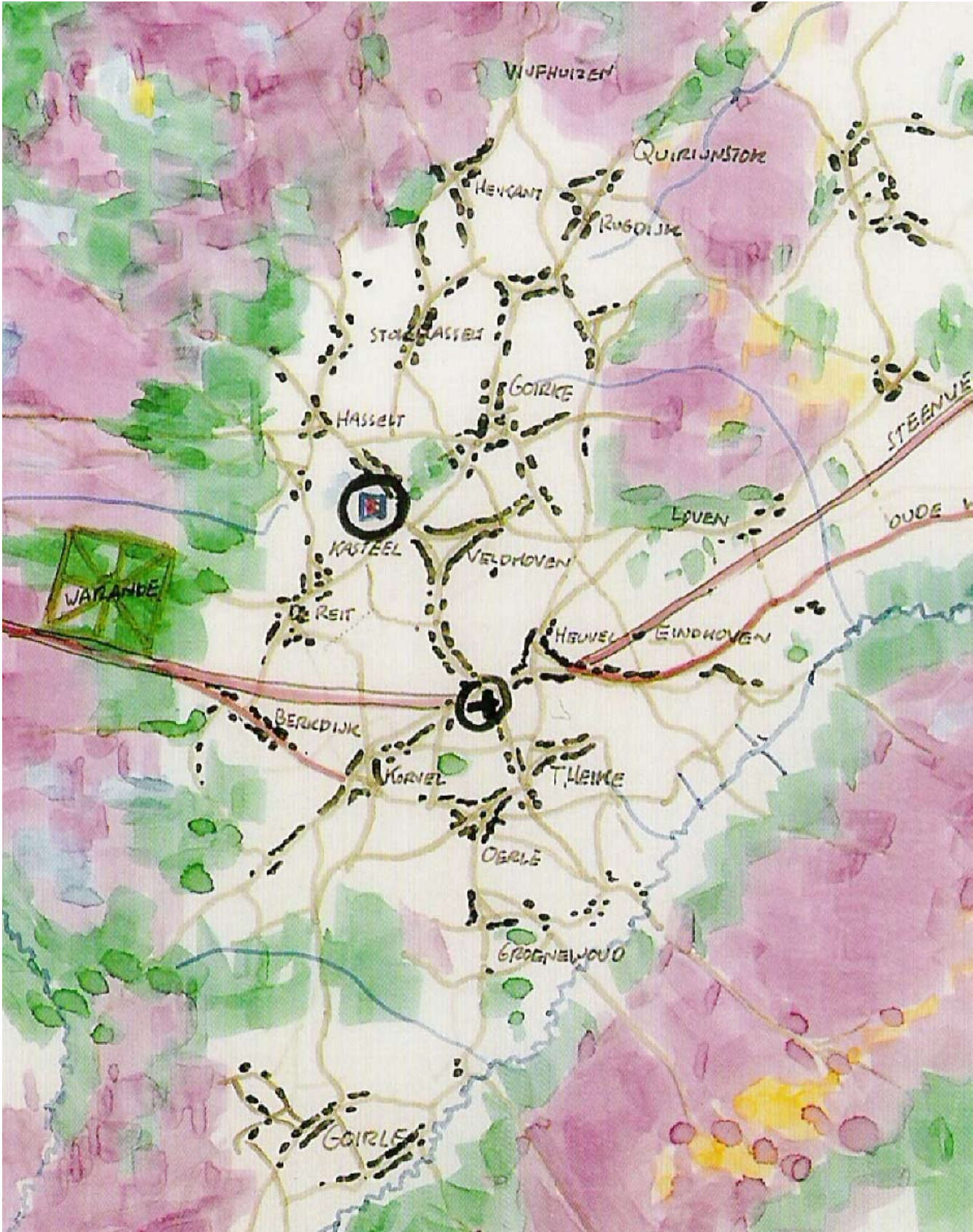
© RACM, e-KS/BB
8 november 2007

Topografie © LSV GBKN
Apeldoorn, 2007



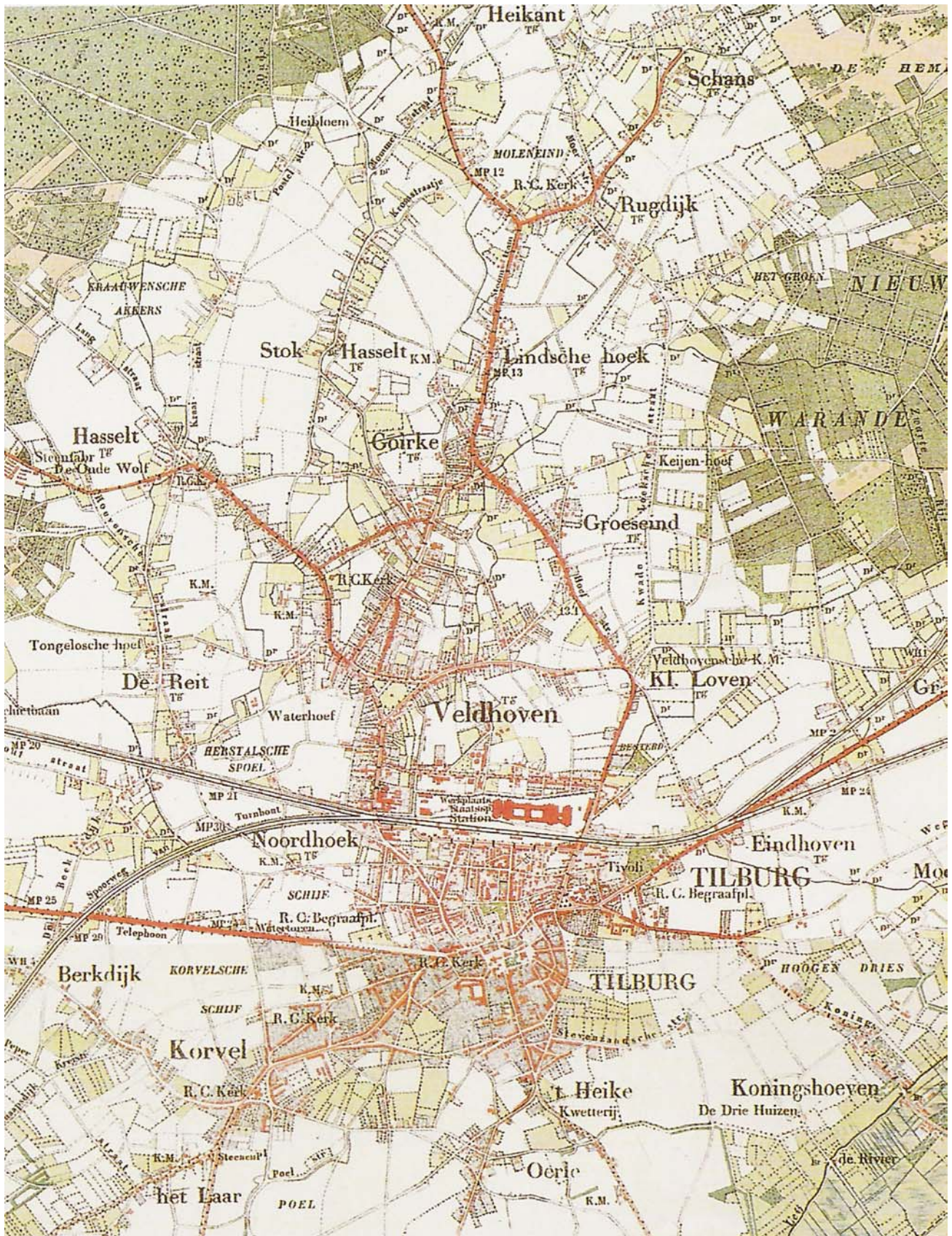
rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten





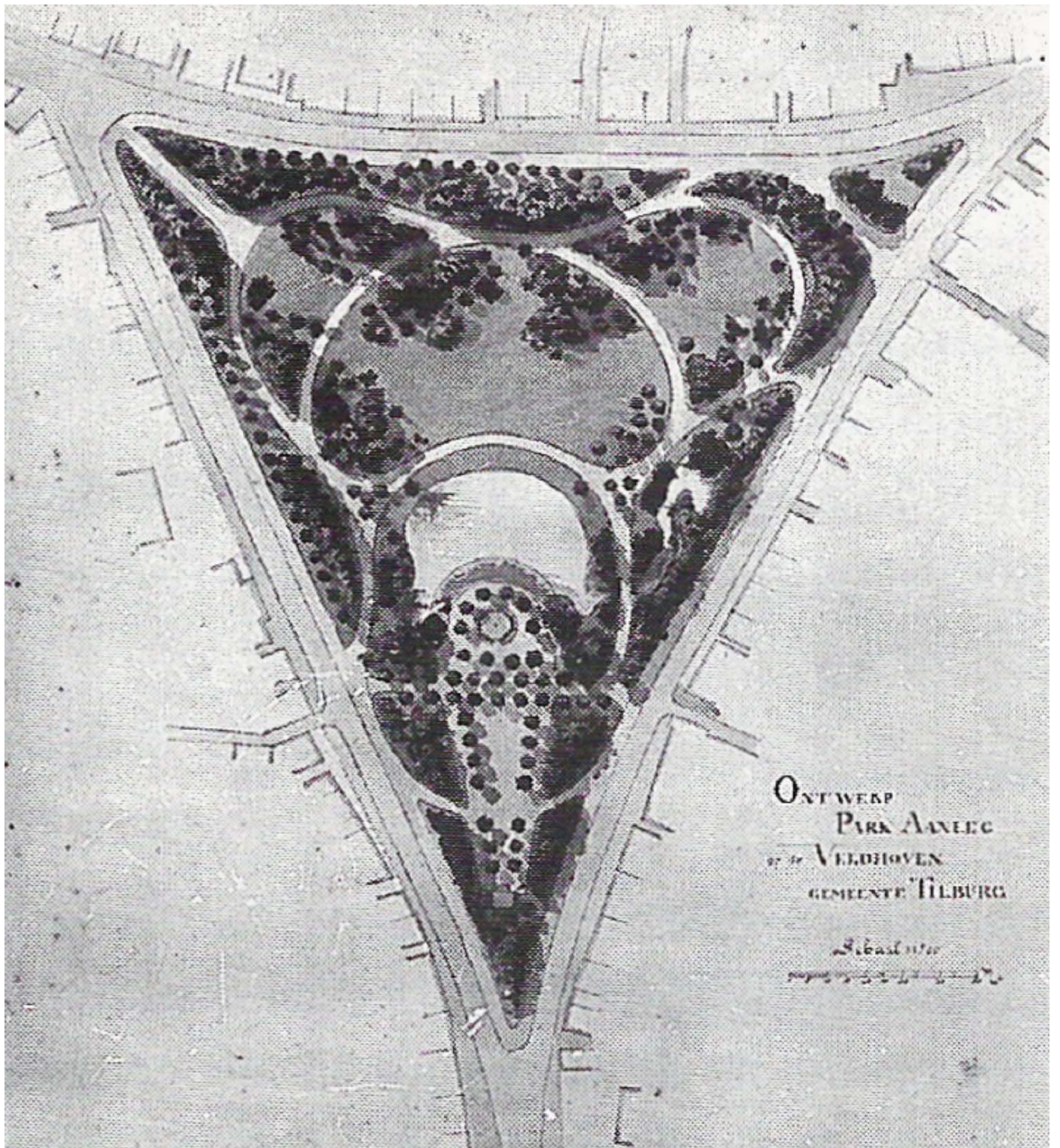
kaart 4

Tilburg 1826



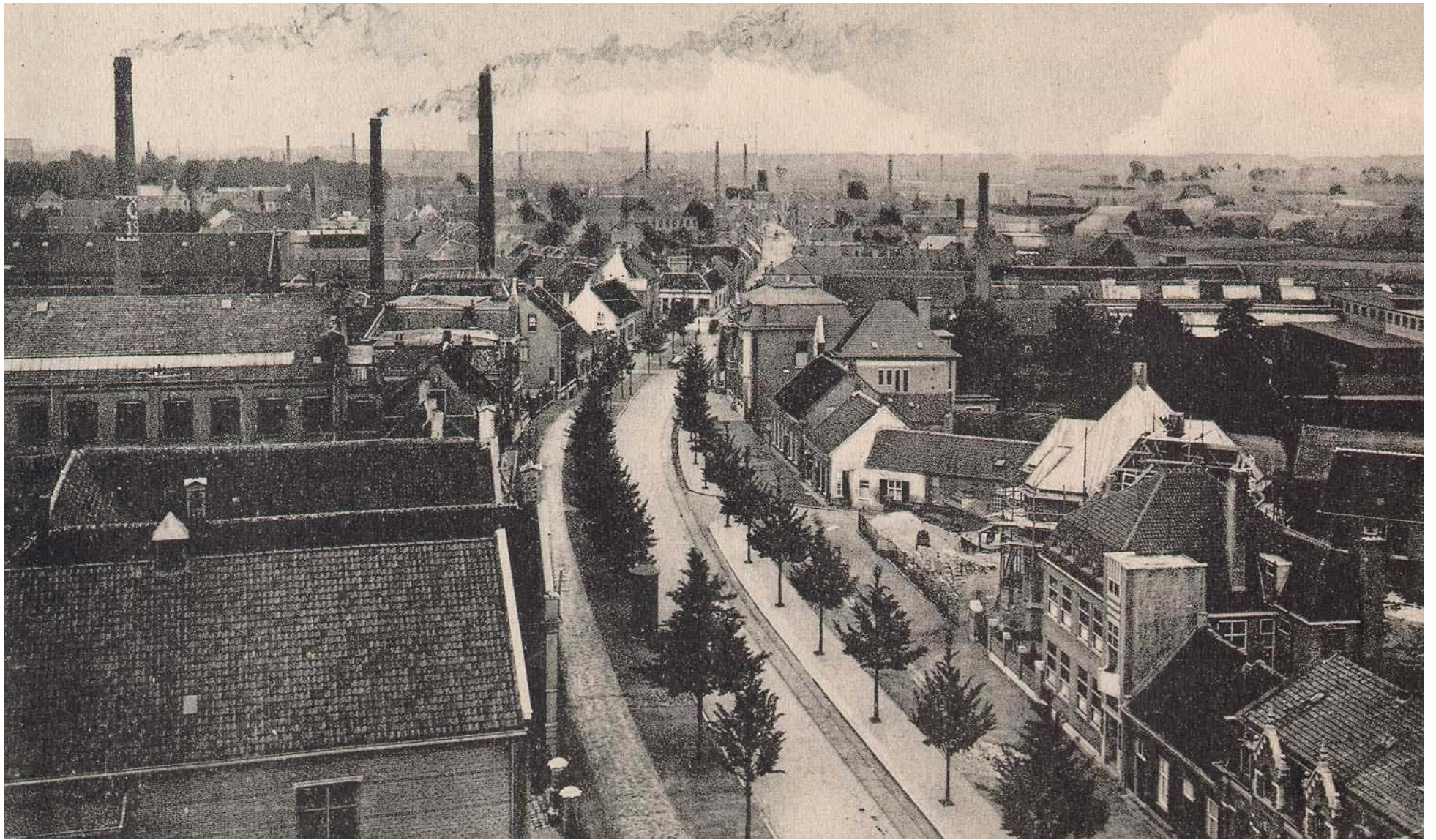
kaart 5

Topografische kaart 1894



kaart 6

Wilhelminapark 1898



Kaart 7

Goirkestraat